

VÁRMEGYEI CÍMEREK ÉS BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN CÍMERE

CSORBA CSABA

Az Országgyűlés 1990. augusztus 3-án fogadta el a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvényt. Ennek 1. § (6) bekezdés a) pontja szerint az önkormányzat „önkormányzati jelképeket alkothat”. Ez azt jelenti, hogy többé már nem kötelező – és egyedül lehetséges – az országcímer használata a területi (községi, városi, megyei) igazgatás hivatalos pecsétjein és dokumentumain. Több mint négy évtized után ismét lehetőség nyílik arra, hogy felújítsák a megyei címerek használatát. Azokét a címereket, amelyek a legutóbbi évekig Csipkerózsika-álmukat aludták, miként Bertényi Iván írta 1983-ban: „1949 óta – más szervekhez hasonlóan – a megyék is az államcímert használják pecsétjeiken. Érdekes jelenség, hogy míg városaink az elmúlt másfél évtizedben sorra használatba vették, illetve megújították címereiket, a megyék részéről alig van érdeklődés irántuk.”¹

1987-ben terveztük meg Borsod-Abaúj-Zemplén megye címerét² (1. kép), amely hivatalos elfogadásra nem került. 1989-ben újította meg régi címerét Zala megye. Az 1990 őszi megalakuló megyei önkormányzatok várhatóan döntenek jelképük (címerük) kérdésében is. Jelen tanulmány e kérdéskörhöz kapcsolódik, de elkészültét korántsem napi aktualitásnak és napi politikai céloknak köszönheti. Megyéink címereinek szakirodalma olyannyira szegényes és hiányos, hogy a témakörrel való foglalkozás természetesen kutatási feladat. Tegyük hozzá, hogy az elmúlt évtizedek tudománypolitikája korántsem ösztönözte a történeti megyék címereivel való foglalkozást, épp ellenkezőleg . . .

Legutóbb 1990-ben jelent meg utcai árusok forgalmazásában egy B/3 méretű lapon a történeti Magyarország színes térképe, vármegyei beosztással és a mai országhatár feltüntetésével, a magyar középcímerrel és a 63 vármegye színes címerével. A vármegyei címerét egységes, kerek talpú pajzsokon tüntették fel, ami nem okozna gondot, az azonban annál inkább, hogy az ábrázolást és a színeket néhol önkényesen megváltoztatták. Így került Abaúj-Torna vármegye címerében Torna sólyma zöld dombra, Borsod fekete pajzsa zöldre változott; a gömöri vártorony felfelé erősen elkeskenyedő, leginkább búbos kemencére hasonlít, Zemplén angyalai által tartott koronából szőlőfürt helyett virág nő ki. A pajzsok járulékait (sisak, sisakdísz, korona, sisaktakaró) egységesen elhagyták.³

1. Bertényi I., 1983. 94.

2. Megjelent *Csorba Cs.*, 1987. – A címert tervezte Csorba Cs., rajzolta B. Balsai J. Vö. *B. Balsai J.–Csorba Cs.*, 1990. 266. (1. kép).

3. Kiadó, nyomda nincs megjelölve. Valószínűleg több tízezer példányban jelent meg, s mivel csaknem fél évszázada nem forgalmaztak hasonlót, sikere volt. Pontatlanságai (címertani vonatkozásban) a laikusokat megtévesztették.

1. kép. Borsod-Abaúj-Zemplén 1987-ben tervezett címere (B. Balsai Jolán–Csorba Csaba)

Ezt megelőzően csaknem nyolc évtizeddel ezelőtt jelent meg a 19. század utolsó harmadában kialakított 63 vármegye címereinek színes katasztere.⁴ Hibái és pontatlanságai ellenére jobb híján összehasonlító címerelemzéseink alapjául ezt választottuk.

Figyelembe vettük a millennium korát reprezentáló Pallas Nagy Lexikona vármegye-szócikkeinek fekete-fehér címerábráit is.⁵ Ezekről általánosságban egyelőre csak annyit jegyzünk meg, hogy alig a fele tekinthető azonosnak az 1911-es – említett – gyűjtemény címerábrázolásaival. Sőt, nem egy esetben a lexikon szövegében közölt címerábrázolás jelentékenyen eltér a mellékletként közölt vármegye térképen látható címerábrázolástól!

Végül – az időrendben visszafelé haladva – még egy gyűjteményt használtunk, a hatósági címerek első tudományos gyűjteményét (Magyarország címertára).⁶ Az ország, az országrészek, a vármegyék, egyéb (volt) közigazgatási területek, szabad királyi és mezővárosok, továbbá sok község címereinek olyan gyűjteménye ez, melyhez hasonlót sem addig, sem azóta nem állítottak össze.

A vármegyei címerekről összefoglaló elemzés eddig – bármilyen hihetetlen – egyetlenegy jelent meg, csaknem egy időben Tagányi említett címertárával, Hattyuffy Dezső tollából.⁷ Ő forrásként a Cerographia Hungarica, Görög Demeter Magyar Atlasa, Lencső Mihály: Magyar törvényhatósági címér lapja (1839), Tagányi említett műve, a Magyar Lexikon és az Ország Világ c. lap ábráit és leírásait használta. Joggal jegyzi meg ezekkel kapcsolatosan: „... a kútfők igen gyér számmal vannak s a mik vannak is, egy nagy részök nem megbízható, különösen a címerrajzokat tekintve, ezért azt

4. Alapi Gy.–Dongó Gy. G. et. al., 1911. 2–8. tábla. Ma már könyvészeti ritkaságnak számít.

5. A Pallas Nagy Lexikona 1893–1897. 1–16. köt.

6. Tagányi K., 1880. I. 13–23. tábla. Szöveg: 23–42. – Csak a városokról (a thj. városokról) jelent meg egy címerkataszter: Széll S., 1941. – sok pontatlansággal, kellő történeti alap nélkül.

7. Hattyuffy D., 1881. (címerábrákat nem közölt)

lehet mondani, hogy sok tekintetben inkább mint úttörők küzdöttünk és sok helyt csak bolyongtunk a járatlan utakon, nem egyszer minden kalaúsz vezérfonal nélkül”.⁸

A kutató arra számítana, hogy a különböző sorozatokban és sorozatokon kívül megjelent vármegyei monográfiák közlik az egyes vármegyei címerek hiteles képét, ill. a pecsét- és címervariánsok sorozatait, történeti elemzéssel egyetemben. Valójában azonban ilyesfajta adatközléseket, leírásokat, ábrázolásokat, elemzéseket többnyire hiába keresünk. Teljességre nem törekvő eddigi kutatásaink során a következő megyék címerét sikerült előtalálnunk: Abaúj-Torna, Bács-Bodrog, Baranya, Békés, Bihar, Borsod, Csongrád, Fejér, Győr, Hont, Komárom, Nógrád, Nyitra, Szabolcs, Szilágy, Temes, Torontál, Vas és Zemplén (többsége a Borovszky-féle sorozat megyei kötetiben).⁹

A vármegyei címerek többsége abban a korban keletkezett – a 16. század közepét követő évszázadokban –, amelynek forrásadottságai – a középkorhoz képest – jónak mondhatók. A korszakalkotó 1550:62. tc. óta, amely a vármegyét saját címeres pecsét használatára készítette, elvileg minden vármegyei címeradományozásnak, módosításnak, ill. megerősítésnek be kellett kerülnie a királyi könyvekbe, melynek sorozatát jelenleg a Magyar Országos Levéltár őrzi. Ennek 1895-ben megjelent jegyzékében 1867-ig azonban csak a megyéknek alig több mint a fele található meg, többségük az 1830-as évek magyar köriratú pecsétre történő áttéréssel kapcsolatos címerrel (legtöbb esetben a címerképen nem változtattak – vagy csak minimális mértékben –, a korábitól a pecsét annyiban különbözött, hogy a latin köriratot magyar nyelvű váltotta fel). A királyi könyvekben szereplő megyék a következők; zárójelben a címeradományozás évszáma:¹⁰

Arad vm. (1767)	Máramaros vm. (1748, 1837)
Árva vm. (1669, 1837)	Moson vm. (1837)
Bács vm. (1699, 1712)	Nyitra vm. (1838)
Bács-Bodrog vm. (1837)	Pest-Pilis-Solt vm. (1733, 1836)
Baranya vm. (1694, 1838)	Sáros vm. (1839)
Bars vm. (1846)	Sopron vm. (1693, 1837)
Békés vm. (1724, 1836)	Szabolcs vm. (1714, 1729, 1837)
Bereg vm. (1836)	Szatmár vm. (1721)
Bihar vm. (1690, 1838)	Szepes vm. (1840)
Bodrog vm. (1715)	Temes vm. (1779, 1837)
Csanád vm. (1761, 1838)	Tolna vm. (1699, 1837)
Csongrád vm. (1731)	Torontál vm. (1779, 1838)
Esztergom vm. (1836)	Trencsén vm. (1837)
Fejér vm. (1837)	Turóc vm. (1709)
Hajdúkerület (1838)	Ugocsa vm. (1714, 1837)
Heves és Külső-Szolnok vm. (1837)	Veszprém vm. (1836)
Krassó vm. (1779, 1837)	Zemplén vm. (1837)
Liptó vm. (1680, 1837)	Zólyom vm. (1837)

8. Uo. 84.

9. *Borovszky S.*, 1896. 485. (Abaúj-Torna) – *Borovszky S.*, 1909. II. 69. (Bács-Bodrog) – *Várady F.*, 1896. I. melléklet (Baranya) – *Karácsonyi J.*, 1896. I. melléklet (Békés) – *Borovszky S.*, 1901. XII. (Bihar) – *Borovszky S.*, 1909a. melléklet (Borsod) – *Zsilinszky M.*, 1897. I. melléklet (Csongrád) – *Károly J.*, 1896. I. melléklet (Fejér) – *Borovszky S.*, 1908. 66. (Győr) – *Borovszky S.*, 1906. 477. (Hont) – *Borovszky S.*, 1907. 548. (Komárom) – *Borovszky S.*, 1911. 567. (Nógrád) – *Borovszky S.*, 1899. XV. (Nyitra) – *Borovszky S.*, 1900. XV. (Szabolcs) – *Petri M.*, 1901. I. melléklet (Szilágy) – *Borovszky S.*, 1914. 128. (Temes) – *Borovszky S.*, 1912. (Torontál) – *Borovszky S.*, 1898. XI. (Vas) – *Borovszky S.*, 1905. 141. (Zemplén).

10. *Illéssy J.–Pettkó B.*, 1895.

Az előbbi felsorolásból több következtetés vonható le. Egyrészt az, mintha 1669 előtt (Árva) királyaink egyetlen vármegyei címert sem adományozott volna, másrészt az, hogy jó néhány megye van, amely az 1830/40-es években nem újíttatta meg pecsétjét. Mindkét következtetés a valóságban nem állja meg a helyét. Egyszerűen csakis arról lehet szó, hogy a vármegyei címeradományok jelentős része valamiképpen nem került bele a királyi könyvekbe (sok más címeradománnyal egyetemben). A királyi könyvek hiányos adatsora meglehetősen sajnálatos körülmény, mert igencsak megnehezíti és megnyújtja a kutatómunkát az egyes vármegyék hiteles címereinek-pecsétjeinek összegyűjtése terén.

A vármegyei címeradományozó oklevelek elvileg az illető vármegyék levéltáraiban találhatóak. Jó néhány oklevél azonban elkallódott a századok folyamán. Nem tudunk arról, hogy Abaúj, Torna és Gömör vármegye Szlovákiában őrzött levéltáraiban maradt-e meg a 16–19. századból királyi címeradományozó levél (mármint a vármegye címerével kapcsolatos), a királyi könyvek hivatkozott mutatója sem tud semmilyen adományról. Borsod vármegye Miskolcon őrzött levéltárában sem maradt fenn e megyét illető címeradományozó oklevél. Zemplén 1837. március 6-án kelt magyar köriratú címeres pecsétet engedélyező királyi oklevele maradt meg eredetiben a vármegye jelenleg is Sátoraljaújhelyen őrzött levéltárában.¹¹

Nem lenne haszontalan legalább a mai Magyarország megyéinek levéltáraiban megtalálható vármegyecímer-adományozó királyi oklevelek adatait összegyűjteni. A Magyar Országos Levéltár eredeti címeres levelei között két vármegye címeradományozó oklevelét lehet megtalálni: Bodrog vármegyéét 1715-ből és Máramaros vármegyéét 1748-ból. Mindkettő címerrajzát legutóbb közölte Nyulásziné Straub Éva.¹² Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a Nyulásziné-féle címerkataszterben közölt címerrajzok Bodrog esetében viszonylag kismértékben, Máramaros esetében nagyobb mértékben eltérnek Tagányi katasztere, ill. az 1911-ben készült kataszter címerrajzaitól!¹³ Szerencsésen megmaradt viszont a legkorábbi ismert vármegyei címeradományozó oklevél, Somogy vármegye 1498-as keltezésű oklevele, amelyet – színes hasonmással – Borsa Iván tett közzé.¹⁴

Természetesen azzal, hogy összegyűjtjük a vármegyei címert adományozó okleveleket, a kutatásnak csak kis hányadát végeztük el. Tanulmányoznunk kell azt is, hogy a századok folyamán ténylegesen milyen címert használt a vármegye, kezdetektől 1949-ig. Jól példázza Heves vármegye, hogy a századok folyamán hogyan alakult át a vármegyei címer.¹⁵

A levéltári kutatómunkának talán legidőigényesebb és legösszetettebb része a címerek és pecsétek kutatása, még a mai, viszonylag fejlett technika (fénymásolás)

11. Szövegét szabad fordításban közli Csikvári A., 1940. 11.

12. Nyulásziné Straub É., 1981. 107. (1309. sz.), 114. (1403. sz.). Címerrajz: Nyulásziné Straub É., 1987. 945., 1023. sz. Az erdélyi Csík-szék címerét 1793-ban I. Ferenc adományozta. Pallas 4. köt. 708–709. szerint 1861-ben megvolt a címeradományozó királyi oklevél a csíksomlyói levéltárban, azóta nyomavesztett.

13. Máramaros vármegye eredeti királyi adománylevele szerint a bányászok a tárnában faácsolat alatt dolgoznak, fölöttük sziklás hegy emelkedik, amelynek csúcsán áll a zerge. A Pallas 12. köt. 297. és az 1911-es címerkataszter ábrázolása szerint a sótárna ívelt kővel kirakott kapu, s közvetlenül a kőv tetején áll a zerge. Számunkra az eredeti címerkép esztétikusabbnak tűnik.

14. Borsa I., 1984.

15. Kohajda L., 1973. Jelenleg (1990) egy Egerben megjelenő hirdetési újság cakkozott ovális pajzsban ábrázolja a címert. Szerencsésebb lenne egy klasszikus pajzsformát választani a címer felújításához.

mellett is. Viaszpecsét reprodukálására a fénymásológép nem alkalmas. Marad a fotózás és a gipszmásolat-készítés (utóbbi viaszpecsétek esetében), meg a rajzolás. Ez azt jelenti, hogy sorra kell járni a levéltárakat, s eredetiben megtekinteni a pecséteket, címereket. Az a hatalmas mikrofilmes anyag, amely a Magyar Országos Levéltárban eddig összegyűlt, pecsétek, címerek tekintetében úgyszólván teljesen használhatatlan. Tekintettel arra, hogy az 1918 előtti Magyarország 63 vármegyéjének többsége a jelenlegi országhatárokon kívül fekszik, s a környező országok levéltáraiban a kutatási lehetőségek még ma is nehézkesek, költség- és időigényesek, ezért belátható időn belül a vármegyei pecsétek változatait lehető teljességgel felölelő képes kataszter aligha készülhet el. A ma még leküzdhetetlennek látszó nehézségek, s a feladat nagysága (ami egy ember erejét jócskán meghaladja) egyaránt arra ösztönöztek, hogy tanulmányunk feladatkörét erősen leszűkítsük. Inkább az egyes levéltárak kutatóinak figyelmét szeretnénk felhívni arra, hogy egy-egy vármegye pecséthasználatát hasonlóképpen föltárják, mint Heves vonatkozásában megtörtént.

Ha a jelenleg rendelkezésünkre álló anyag a vármegyék címer- és pecséthasználatának elemzéséhez nem is elég, arra alkalmas, hogy a pecsétek e csoportját elemezzük, elsősorban olyan szempontból, mennyiben felelnek meg a címertan szabályainak, s megújításuk során szükséges-e, célszerű-e változtatni rajtuk.

Miután nem volt lehetőségünk arra, hogy hiánytalanul összegyűjthessük az ország 16–19. századi valamennyi közigazgatási egységének címereit (pecsétjeit), ezért elemzésünk tárgyául a 19/20. század fordulójának 63 vármegyéje címerét választottuk. E vármegyék egy része (21) igencsak rövid múltra tekintett vissza. 1876-ban létesültek a következő vármegyék: Arad vm. (Arad és Zaránd összevonásából), Beszterce-Naszód vm. (Beszterce-szék és Naszód vidékéből), Brassó vármegye (szász székek összevonásából), Csík vm. (székely székek összevonásából), Fogaras vm., Hajdú vm. (a Hajdúkerülethez csatoltak 10 szabolcsi és 3 bihari települést), Háromszék vm. (székely székek összevonásából), Heves vm. (elválasztották tőle Külső-Szolnokot), Jász-Nagykun-Szolnok vm. (a Jászság, a Nagykunság és Külső-Szolnok összevonásából), Kis-Küküllő vm. (nagyreszt Küküllő vm.-ből), Maros-Torda vm. (Maros-szék és Torda vm. felső része összevonása), Nagy-Küküllő vm. (Felső-Fehér vm. és szász székek összevonása), Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. (három addigi vm.-ből alakult), Szeben vm. (szász székek összevonásából), Szilágy vm. (Közép-Szolnok és Kraszna vm. összevonásából), Szolnok-Doboka vm. (Belső-Szolnok és Doboka vm., valamint Kővárvidék összevonásából), Torda-Aranyos vm. (Torda vm. és Aranyos-szék összevonásából), Torontál vm. (a régi vm.-hez volt határörvidékeket csatoltak), Udvarhely vm. (székely székek összevonásából).

Krassó-Szörény vm.-t két korábbi vármegye egyesítésével az 1880:55. tc. hozta létre, Abaúj-Torna vármegye az 1881:64. tc.-nek köszönhette létét. Bács-Bodrog vm. 1729-ben jött létre, az 1802:8. tc. ezt szentesítette. Alsó-Fehér vm. 1744-ben vált ki Fehér vm.-ből, Gömör-Kishont születését az 1802:9. tc.-nek köszönheti. Csanád sokáig Békéssel, ill. Csongráddal összevonva élt, 1860-tól lett önálló.¹⁶

Az új vármegyék kialakítása, a területi összevonások természetesen azzal jártak, hogy – többségében – megváltoztak a címerek: Beszterce-Naszód és Szilágy esetében a címerösszetételt úgy oldották meg, hogy a két címerpajzsot egymás felé döntötték. Mindkét esetben a két pajzsot egyetlen, rájuk helyezett korona fogja össze. A címertan szabályai szerint az egymás felé dülő pajzsok lehetnek egymással nem érintkezők, vagy érintkezők. E két címer esetében azonban a pajzsok nemcsak érintkeznek, hanem egyiknek a sarka *takarja* a másikat (Tagányi gyűjteménye szerint). Az 1911-ben készült címerkataszter ábrája viszont azt mutatja, hogy Szilágy esetében a két pajzs egymás

16. A közigazgatási változások adatait lásd Bodor A.–Gazda I., 1984. 458–463.

ABAÚJ

ALSÓ-FEHÉR

ARAD

ÁRVA

2. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

BÁCS-BODROG

BARANYA

BARS

BÉKÉS

3. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

BEREG

BESZTERCE-NASZÓD

BIHAR

BORSOD

4. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

BRASSÓ

CSANÁD

CSÍK

CSONGRÁD

5. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

ESZTERGOM

FEJÉR

FOGARAS

GÖMÖR - KISHONT

6. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

mellett áll, érintkezik, s az álló helyzetű két pajzsot a rájuk helyezett korona kapcsolja össze. A Pallas Lexikon ábrája szerint viszont egyik pajzs fedi a másikat.¹⁷

Az összetett címereket többnyire egy pajzsba vonták, a címerképek és mesteralakok egymás fölé helyezésével, ill. egyik pajzsok a másikkra helyezésével: Abaúj-Torna esetében vágással osztották ketté a pajzsot, s egymás alá került a két megye jelképe (2. kép).

Arad vármegyébe ugyan beleolvadt Zaránd, azonban ezt a három mezőre osztott címerpajzsra semmi sem jelzi (Zaránd címere egy kivont kardot tartó álló, szembenező magyar vitéz volt).¹⁸ Brassó vármegye esetében a címerpajzsba nem került más, csak a névadó város jelképe, a korona (5. kép).

Csík vármegye címere annál bonyolultabb: a három mezőre osztott címerpajzsra boglárpajzsot helyeztek, benne a csíksomlyói kolostor Szűz Máriájával. A pajzsra rákerült a székely nemzet jelképe, a nap, a magyar királyságot jelképező kettős kereszt, sőt még egy hegyes tájkép is, fenyőfákkal (5. kép).¹⁹

17. Pallas 15. köt. 687. – Vö. Áldásy A., 1923. 8–9.

18. Tagányi K., 1880. I. 22. tábla.

19. Uo. I. 14. tábla (címerábrázolása jelentősen eltér – lásd az általunk közölt 5. kép – a Pallas és az 1911-es kataszter címerábrázolásától; negyedelt pajzs stb.).

GYŐR

HAJDÚ

HÁROMSZÉK

HEVES

7. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

Hajdú vármegye szinte változtatás nélkül átvette Bocskai hajdú-címeradományának címerét (7. kép).²⁰

Háromszék címerének egyik változata egyszerűbb (7. kép), Pallas Nagy Lexikona és az 1911-es kataszter a szívet átdöfő kardot tartó páncélos karon kívül a pajzsban feltünteti a székely jelképeket, a napot, holdat és három csillagot.²¹

Heves vármegye címere Külső-Szolnok leválása után is változatlanul maradt: gólya, csőrében kígyóval, jobb lábával kettős szőlőfürtöt tartva (7. kép).²²

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye három mezőre osztott címerében a gólya Szolnok (Külső-Szolnok) vármegyét jelképezi; ez a gólya a hevesitől annyiban tér el, hogy más irányba fordul, nincs a szájában kígyó, s lábával sem tart semmit, csupán előrelép. Az oroszlán a kunok jelképe, a jászkoké pedig a vágató lovas, jobbáiban az ún. Lehel-kürttel (8. kép).

Kis-Küküllő vármegye címere azonos a régi Küküllő vármegye címerével (8. kép).²³

20. Vö. Nyakas M., 1989. 115–116.

21. Tagányi K., 1880. 4. tábla. – Pallas 8. köt. 403.

22. Vö. 15. jegyzettel.

23. Tagányi K., 1880. 28.

HONT

HUNYAD

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK

KIS-KÜKÜLLŐ

8. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

Maros-Torda vármegye címerpajzsát hasítással osztották két mezőre. Tagányi azt állítja, hogy azonos Marosszék címerével, noha éppen az általa közölt marosszéki címer cáfolja ezt.²⁴ Maros-Torda címerének jobb oldala három pályával osztott s a pajzstalp zöld fővenyéből lombos fa nő ki: ezek a jelképek Marosszék címeréből valók, eltekintve attól, hogy abban a pályák száma egy, s az hullámos, bár másik, szomszédos mezőjében két pályát találunk még. A zászlót tartó páncélos vitéz szerintünk Torda vármegyét jelképezi, s a földön elhullajtott aranyak a Szt. László-mondára utalnak (10. kép).

Nagy-Küküllő vármegye címerpajzsa bonyolult: öt mezőre osztott, s még ráhelyeztek egy boglárpajzsot. Utóbbi a sassal Felső-Fehér vármegye címere; az első negyedben látható szőlővenyigét tartó kar Medgyes szász széké, alatta a három vártorony Kőhalom széké, a pajzs bal oldalán a háromtornyú vár, kapujában oroszlánnal Segesvár széké. Alatta az ezüsttel és vörössel hétszer vágott mező a magyar királyság címerére utal, mellette a lilimokkal ékített mező pedig Nagysink széké (10. kép).²⁵

24. Uo. I. 22. tábla.

25. Uo. 29-30.

KOLOZS

KOMÁROM

KRASSÓ

LIPTÓ

9. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye címere két mezőre osztott (11. kép), melynek felső mezejében a koronát tartó oroszlán jelképezi Pest, Pilis és Solt széket,²⁶ alatta, a pajzsba ékelt mezőben kardot tartó magyar ruhás vitéz a Kiskunság jelképe. Szeben vármegye címere esetében a pajzsra Szerdahely szék címere került. A medve mint pajzstartó Újház szék, az oroszlán Szászsebes szék címeréből lett átvéve. A pajzsra tett aranykorona Szeben szék címeréből lett átvéve (13. kép).²⁷

Szolnok-Doboka vármegye címerét a Magyar Tudományos Akadémiai Archaeologiai Bizottsága tervezte meg 1877-ben úgy, hogy Doboka meglehetősen bonyolult címerét²⁸ figyelmen kívül hagyták. A pajzsot hullámos ezüst pólya (a Szamos folyót jelképezi) osztja ketté. A felső kék mezőben Szt. László király vágat lován, fölötté hét aranycsillag ragyog (a honfoglaló hét vezér jelképe). Az alsó mezőben a dés-óvári emléktemplom, előtte egy kő hever (14. kép).²⁹

Torda-Aranyos vármegye címere Tagányinál két egymás felé fordított pajzsból áll, feljükk helyezett koronával (15. kép). Az 1911-es kataszterben jóval egyszerűbb a címerkép: egyetlen pajzsban, mely vágással két mezőre van osztva, a felső mezőben a

26. Az 1911-es címerkataszter címerképén az oroszlán nem hármashalmon áll, hanem a pajzsot megosztó szarufán (6. tábla).

27. A címer egyszerűsödött az 1911-es címerkataszter ábrája (7. tábla) szerint. A *Pallas* 15. köt. 472. negyedelt pajzsot mutat be, ami eltér a hozzá mellékelte megyetérkép címerétől!

28. Negyedelt pajzs boglárpajzs (Tagányi K., 1880. I. 22. tábla).

29. Véleményünk szerint a címerből elhagyhatók lettek volna a csillagok (miért éppen e vármegyénél kell utalni a „hét” vezérre?!), s úgyszintén felesleges a templom előtt a kőlap is.

MÁRAMAROS

MAROS-TORDA

MOSONY

NAGY-KÜKÜLLŐ

10. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

NÓGRÁD

NYITRA

PEST-PILIS-SOLT-KISKUN

POZSONY

11. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

SÁROS

SOMOGY

SOPRON

SZABOLCS

12. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

SZATMÁR

SZEBEN

SZEPES

SZERÉM

13. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

tordai hasadék jelképe látszik két aranypatkóval (a Szt. László-mondára utal), az alsó zöld mezőben két hullámos ezüstpólya látható.³⁰

Torontál címere (15. kép) azonos azzal, amit 1779-ben kapott.³¹ Udvarhely címere azonos Udvarhelyszék címérével (16. kép).³²

Bár nem áll rendelkezésünkre annyi történeti forrás, amelynek segítségével pontosan meghatározhatnánk, hogy az 1918-ig használatban volt 63 vármegyei címer mindegyike eredetét tekintve milyen régi múltra tekinthet vissza, mégis – legalább vázlatosan – szükséges kitérni a vármegyei címerek időrendjének legfontosabb kérdéseire. Akkor is tesszük ezt, ha tudjuk, hogy minden megyére kiterjedő helyszíni (levéltári) kutatás, s a Magyar Országos Levéltár központi kormányz szervei és családi levéltárai átbúvárlása hozhat csak minden részletében megalapozott címertörténetet.

A kezdetek tekintetében a szakirodalom több mint egy évszázad alatt, Tagányitól és Hattyufftól számítva, jöttányit sem haladt előre.³³

Az alapdokumentum Somogy vármegye címeradományozó oklevele, amelyet II. Ulászló király adott ki 1498-ban. Erre hivatkoztak a rendek több mint fél évszázaddal később, 1550-ben, s ennek mintájára javasolták a többi vármegye számára királyi engedéllyel pecsétek készítését.³⁴ Tagányi ezt tartotta a legkorábbi megyei címernek, dacára annak, hogy Hunyad vármegye címerén 1490-es évszám van. Fő érve az, hogy az 1550-es országgyűlés csak Somogy címeréről tudott.³⁵ Ezekon kívül Tagányi szerint Sáros vármegye címere is 1526 előtti, ugyanis 1515-ből és 1517-ből ismeretes lenyomata megyei kiadványon.³⁶ Hattyuff feltételezte, hogy Abaúj vármegye címere is az előbbi csoportba tartozik, s azért nincs adománylevél róla, mert *önkéntesen* felvett címer.³⁷

Tehát az eddigi szakirodalom alapján 1526 előttinek számít Hunyad, Somogy, Sáros és (feltételesen) Abaúj vármegye címere. Feltehető a kérdés: miért éppen ezek? Egy dél-dunántúli, egy erdélyi és egy vagy két északkelet-magyarországi vármegye. S mindezek mellé koronatanúnak ott az 1550-es törvény szövege, amely *félreérthetetlenül* csak egyetlen megyét említ: Somogyot . . .

Véleményünk szerint abból a tényből, hogy a rendek Somogy vármegyére hivatkoztak, nem kellene perdöntő érvet faragni. Tény és való, 1550 előtt ma is csupán egyetlen királyi címeradományozó oklevelet ismerünk, amely vármegyének szól, Somogyét. Az országgyűlés 1550-ben Pozsonyban volt, s oda könnyűszerrel elvihették eredetiben is bemutatni a nevezetes somogyi dokumentumot, mint precedenst. Nem lehetetlen azonban, hogy – a városokhoz hasonlóan – éppen a legkorábbi vármegyei címerek nem királyi adományon alapultak, hanem önkéntesen felvettek voltak, amelyek a szokásjog, a gyakorlat hivatalosan elfogadottá tett. Ilyen lehetett Hunyad, Sáros, Abaúj címere. Hunyadé – a Hunyadi család hollójával a pajzsban – bizonyára nem lehet régebb a 15. század közepénél. Sárosé, Abaújé lehet régebbi is.

Mindaz, amit eddig leírtunk, lehet íróasztal melletti okoskodás, elméletgyártás is, amit legfennebb olyan logikai érvek támogathatnak, mint az, hogy az országnak egymástól távol eső pontjain nagyjából egy időben egyazon típusú közigazgatási egységek címerei miért lennének ily ritka kivételek? Talán tovább jutunk, ha a nevezetes somogyi

30. Vö. Pallas 16. köt. 261.

31. Tagányi K., 1880. 35.

32. Uo. 36.

33. Az eredmények rövid összefoglalása: Bertényi I., 1983. 91–94. Szerinte 1526 előtt csak Hunyad és Somogy vármegyének volt címeres pecsétje.

34. Vö. Hattyuffy D., 1881. 27–29.

35. Tagányi K., 1880. 27–28. – Hattyuffy D., 1881. 26. Somoggal együtt említi Hunyad vm. címerét, mint 1526 előtti hiteles vármegyei címereket.

36. Tagányi K., 1880. 21. A vármegye azóta is lényegében változatlan pecsétet használt 1918-ig.

37. Hattyuffy D., 1881. 27.

SZILÁGY

SZOLNOK-DOBOKA

SZÖRÉNY

TEMES

14. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

TOLNA

TORDA-ARANYOS

TORNA

TORONTÁL

15. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

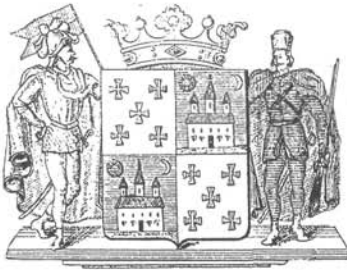

TRENCSÉN

TURÓC

UDVARHELY

UGOCSA

16. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

UNG

VAS

VESZPRÉM

ZALA

17. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

ZEMPLÉN

ZÓLYOM

BODROG

JÁSZOK

18. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

oklevél szövegét vizsgáljuk meg: „... insignia more aliarum nostrarum civitatum et comitatum regni nostri . . .” – azaz „országunk címet viselő egyéb városainak és vármegyéinek szokása szerint”³⁸ – olvasható az oklevél rendelkező részében. A már több egy évszázaddal ezelőtt is ismert oklevél e mondatára eddig – úgy tűnik – egyáltalán nem volt figyelemmel a kutatás. Pedig aligha értelmezhető másképp, mint úgy, hogy a Somogy és Sáros lennének csak tehát középkoriak? Aligha. Azok a megyei címerek, vármegyék általában rendelkeztek címerrel, volt egy kialakult címerhasználati gyakorlatuk. Többek között csatákba is saját jelvényük (címeres zászló) alatt vonultak a városok és vármegyék. Tehát a Somogy számára kiadott adománylevelél nem a kezdete egy folyamatnak, hanem egy korábbi gyakorlat folytatása. Tehát hasonló a helyzet a vármegyék esetében, mint a családok és városok címerhasználatára tekintetében: kialakult egy gyakorlat, amit később szentesített a király és szabályozta azt.

Ha a 20. századig használatban lévő vármegyei címerek ábrázolásait számba vesszük, néhány esetben alighanem joggal gyanakodhatunk középkori eredetre. Ilyen Abaúj és Torna, az erdélyi Fehér megye, Borsod, Gömör, Heves, Komárom, Küküllő, Nógrád, Pest, Ung, Vas, Veszprém, Zala (2–18. kép). A felsoroltak, továbbá Hunyad, Somogy és Sáros lennének tehát középkoriak csak? Aligha. Azok a megyei címerek, amelyek dokumentálhatóan 17–18. századiak, nem lehetetlen, hogy egy középkorban használt címer helyére léptek, mert vagy elveszett a címer, s ábrája feledésbe merült,

38. Szövegközlés és -fordítás: *Borsa I.*, 1984. 5., 7. (Szövegkiemelés Cs. Cs.)

vagy emlékeztek ugyan rá, de figyelmen kívül hagyták, mert számukra talán már nem volt elég kifejező. A 17–18. században ugyanis a királyi címeradományok nagy része valamiképpen utalt a megadományozott személy vagy közösség jellegzetességeire: emberek esetében foglalkozásra, kiemelkedő tettekre, városok és vármegyék esetében természeti és gazdaságföldrajzi jellemzőkre. Ezeknek az igényeknek a középkori címerek már nem feleltek meg.

Azt hisszük – az előbbieik alapján – joggal feltételezhetjük, hogy Magyarország vármegyéinek jelentős része rendelkezett 1526 *előtt címeres* pecséttel, s használták is. A vármegyei közigazgatás azonban alapvetően a szóbeliségen nyugodott. A vármegyéknek nem volt állandó székhelye, a megye gyakran változó tisztségviselői nem sokat törődtek az írásbeliséggel. Többnyire csak a megyegyűlések idejére alkalmaztak írnokot. A jogi ügyletek írásba foglalását rábízták a hiteles helyekre. A megyegyűlésekről nem vezettek jegyzőkönyvet, ilyenek csak a 16. század második felében tűnnek fel. A korai jegyzőkönyvek közé számítanak az abaúji (1564-től), a borsodi (1569-től), a gömöri (1571-től), a tornai (1569-től), s a zempléni (1558-tól).³⁹ Az 1526 utáni zavaros évtizedekben viszont a megyei igazgatás még rendszertelenebbül működhetett, mint azelőtt. A hiteles helyek szervezete is összeomlott, többségük működése megszűnt vagy periódikusá vált.⁴⁰ Ebben a helyzetben a *megyei írásbeliség szerepe felértékelődött*. A zűrzavarban rendet kellett teremteni, ezt célozta az 1550:62. tc., amelynek szövege a következő: „Minden vármegyének legyen pecsétje, amelyet az alispánok és a szolgabírák meg esküdtársak pecsétjei alatt ládában kell tartani.

Ezenkívül határozták, hogy azoknak a különböző alkalmatlanságoknak az elkerülése végett, amelyek a vármegyékben eddigelé többször azért fordultak elő, mert a pecsétek bizonytalanok és ismeretlenek voltak, jövőre a vármegye nevében kiadandó leveleket a királyi felség kegyes engedélyéből egy pecsét alatt adják ki, amint ez Somogy vármegyében történik.

1. § Amely pecséteket, miután azokat megnyerték és elkészítették, minden egyes vármegyében az alispán, szolgabírák és esküdtársak pecsétjei alatt ládában vagy ládikában tartsanak és onnan csak akkor vegyenek ki, amikor a törvényszék tartása alkalmával a vármegye nevében valamely levelet kell megpecsételni.

2. § És ezeket a leveleket az alispánok, szolgabírák vagy esküdtársak, vagy közülük azok, akik írni tudnak s egyszersmind a jegyző írják is alá.”

Nyáry Albert szerint már 1550-ben címeres pecsét iránti kérelemmel fordultak az uralkodóhoz Sopron, Nyitra, Hont, Zemplén és Liptó vármegyék, s azt meg is kapták. Nógrád 1551-ben, Abaúj és Bars 1552-ben kapott címet. Pecsétnyomót Nógrád 1553-ban, Abaúj 1558-ban vésetett. Túrócé 1557-ből, Zalaé 1559-ből való.⁴¹ Ezt követően alábbhagyott a címerszerzés vágya, s Szepes a következő, amelyet Nyáry említ, 1593-ból.⁴²

39. Vö. *Eckhart F.*, 1946. 126–134.

40. Vö. 1550:61. tc., amely közvetlenül megelőzi a vármegyei pecsétekre vonatkozó törvénycikket. Szövege a következő: „Az elpusztult káptalanok és konventek pecsétjeit a király szereztesse be és azok helyreállításáig tartsa magánál vagy a helytartónál. És mivel tudjuk, hogy némely, most elpusztult káptalannak vagy konventnek egyik-másik kanonokja vagy barátja biztos lakhely nélkül szerte kóborol, akik azonban nem állítják, hogy a náluk maradt pecsétet használják és azzal hamis (ok)leveleket pecsételjenek meg: 1. § A királyi felség az ilyen elpusztult káptalanok és konventek pecsétjeit szereztesse be mindenünnen és amíg az egyházakat helyre nem állítják, addig méltóztassék magánál tartani vagy az ő helytartó uránál hagyni.”

41. *Nyáry A.*, 1886. 86–87. (*Tagányi K.*, 1880. ezeket az adatokat még nem ismerhette a vármegyei címerekkel kapcsolatban.)

42. *Nyáry A.*, 1886. 87.

1550-ben, amikor a rendek megpróbálták a vármegyék címerkérdését és az ezzel szorosan összefüggő pecsételési gyakorlatot központilag és egyértelműen, országos érvényűen szabályozni, a királyi hatáskör az országnak nem teljes egészére terjedt ki. Az ország közepe török hódoltság volt, a tulajdonképpeni Erdélyben igazából nem sikerült szilárdan kiépíteni a királyi igazgatást, s 1556-tól Erdély ismét elszakadt a Habsburgokat uraló országrészekről.

Az 1550. évi törvény arra irányult, hogy az addigi rendezetlen gyakorlat helyett a király által szentesített és elismert, kellő tekintéllyel rendelkező és megfelelően, biztonságosan őrzött pecsétje legyen a megyéknek. Jó néhány megye minden bizonnyal a már korábban is – engedély nélkül – használt pecsétjét erősítette meg a királlyal. Több megye ezt sem tette, hanem egyszerűen folytatta a régi gyakorlatát. Még azok a megyék is, amelyeknek bizonyíthatóan volt pecsétnyomójuk (pl. Szepes), a nevük latinos alakjának 2-2 betűnként pecsétlőkre vésve ezeket használták, kör alakban, vagy egy sorba nyomva az iratokra.⁴³

A 16. század második felében a király – tudomásunk szerint – a következő vármegyéknek adományozott címet: Abaúj, Bars, Hont, Nyitra, Túróc, Ung, Zala, Szepes, Zólyom, Trencsén, Zemplén.⁴⁴

A 16. század végének csatáiban, a tizenöt éves háború alatt a vármegyék nemességének – a törvények értelmében⁴⁵ – saját kapitányuk és *zászlajuk* alatt kellett hadba szállni. Ez azt jelentette, hogy a királyi Magyarország megyéinek volt címerük, mert mi más is tüntethettek fel a zászlón, mint a vármegye címerét. Amikor egyes – korábban Erdélyhez tartozó – vármegyék is királyi fennhatóság alá kerültek, az országgyűlés intézkedett, hogy azok is nyerjenek pecsétet a királytól: Bihar, Máramaros, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék, miként az 1600:25. tc. 1. § intézkedett felőlük.

Tagányi adatai szerint a 17. század középső harmadáig a következő vármegyék kaptak királyainktól címeres pecsétet: Moson, Nógrád, Pest, Pozsony és Árva.⁴⁶ Nyitra vármegye II. Mátyás királytól 1615-ben kapott engedélyt arra, hogy – a török háborúk során tett szolgálataiért – az addigi zöld helyett vörös viasszal pecsételhessen.⁴⁷

A 17. század végén azok a vármegyék, amelyek akkor szabadultak föl a török uralom alól s újjászerveződtek, címeres pecsétet kaptak – kérésükre – az uralkodótól: Bács és Bodrog, Baranya, Fejér, Tolna, Csongrád, Bihar. De ugyanekkor kaptak olyan megyék is címet, mint Sopron és Liptó, amelyek sosem tartoztak a török hódoltsághoz.⁴⁸ E címerek meglehetősen változatos képet mutatnak: Baranya, Bács, Liptó, Sopron és Csongrád egyszerűen megfogalmazott, jól komponált címerek. Ezzel szemben Bodrog és Bihar címerképe egy-egy tájkép, Fejér és Tolna inkább festményhez hasonlít, mint címerhez.

A 18. század első évtizedeiben királyi adományként a következő vármegyék kaptak címet: Békés, Csongrád, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa.⁴⁹ Túróc megye pecsétjét II. Rákóczi Ferenc törette össze, mivel az ónodi országgyűlésre küldött két követét a rendek árulónak nyilvánították. Magát a megyét is megszüntették. Az 1715. évi országgyűlés adott új címet a vármegyének (46. tc.), pontosabban foglalta törvénybe a királyi adomány tényét és az események történetét. Így bővült a vármegye címere az Okolicsá-

43. Tagányi K., 1880. 22.

44. Uo. 23–38.

45. 1595:17–18. tc., 1596:11. tc.

46. Tagányi K., 1880., vö. Illéssy J.–Pettkó B., 1895. adatait.

47. Hattyuffy D., 1881. 33.

48. Lásd Illéssy J.–Pettkó B., 1895. adatait.

49. Uo. – Csongrád vm. I. Lipót adományozta címere a háborúban elveszett, ezért kért és kapott újat 1731-ben (Tagányi K., 1880. 26.).

ABAÚJ-TORNA

BELSŐ-SZOLNOK

DOBOKA

ZARÁND

19. kép. Vármegyei címerek (Tagányi, 1880. nyomán)

nyi és a Rakovszky család (a két vértanú követ) címerével. Mindezek mellé még boglárpajzsra került a Révay család címere is. Így felettébb bonyolulttá vált a címer, s nem éppen szerencsés kompozíció.⁵⁰

A korszak pecsétjei közül Békés és Csongrád pecsétje a heraldika klasszikus hagyományait követi. Szabolcs, Ugocsa, de mindennekefelett a kilenc(!) mezőre osztott pajzsú Szatmár sablonos, kevésbé sikerült alkotás, némi anakronizmussal a megyei termékbemutató reklámja lehetne (búza, hal, szőlő stb.).

Mária Terézia uralkodása alatt újabb megyei címerdömping vette kezdetét: több mint egy tucat megye kapott címert: Arad, Csanád, Küküllő, Kolozs, Krassó, Máramaros, Marosszék, Temes, Torontál, Udvarhely szék, Belső-Szolnok, Doboka, a Jászkun kerület.⁵¹ A naturalisztikus címerképzés tetőpontja volt ez a korszak Nyáry megállapítása szerint.⁵² Különösen Kolozs, Krassó, Marosszék, Temes, Doboka és Belső-Szolnoké túlszűfolt, s nem címerszerű alkotások. A legsikerültebb Arad (2. kép).

50. Tagányi K., 1880. 36. szerint a vármegye 1557-ben nyert címere eddig azonos volt a Révay családjával (kék mezőben koronából kinövő farkas, egyik lábával három rózsaszálat tart).

51. Adatok: Illéssy J.-Pettkó B., 1895.

52. Nyáry A., 1886. 128.

Egyszerűbb képi megfogalmazásban, klasszikus pajzsformában Csanád (5. kép) is elfogadhatónak tűnik.

Mária Terézia háborúiban ismét felvonult a vármegyének nemessége saját címeres zászlai alatt, ezért vált sürgetővé a címerkérdés megoldása ott, ahol ez még akkor is gondot okozott.⁵³

A 19. század 30/40-es éveiben ismét terítékre került a vármegyei címerek ügye (magyar köriratú pecsétek engedélyeztetése az uralkodóval, amely egyben címermegerősítés is). Majd az 1876. évi közigazgatási átszervezés új címertervezései jelentettek feladatokat, mint ezekről már az előzőekben említést tettünk.

Az 1848/49-es szabadságharcot követő önkényuralom időszakában egyetlen címer született: Naszód vidéké, amely 1876-ban átkerült Beszterce-Naszód vármegye összetett címerébe. A dákoromán elmélet címertani kifejeződése (4. kép) már Nyáry Albertet is megdöbbenésre készítette, csakúgy, mint korábban Tagányi Károlyt.⁵⁴

Mint arra több ízben utaltunk, 1876-tal nem zárult le a vármegyei címerek története. A használat során a hivatalos alaktól eltérő változatok is születtek, ezek módszeres tanulmányozására azonban

eddig senki sem vállalkozott. A központi kormányzatek levéltári anyagában érdemes lenne a vármegyei feltejesztések, jelentések közül mintavételszerűen átnézni különböző időszakból származó egy-egy teljes sorozatot, amely mind a 63 vármegye pecsétjének lenyomatát tartalmazná. Természetesen a mai Magyarország területén található megyei levéltárak anyagában ezt kiegészíthetné egy-egy „mélyfúrás”.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye levéltárában lévő pecsétnyomók összehasonlító tanulmányozása révén ezúttal néhány észrevételünket közöljük, mintegy jelzéseként a kérdéskörnek. A 19. század második feléből származó pecsétnyomók egész sorozatán

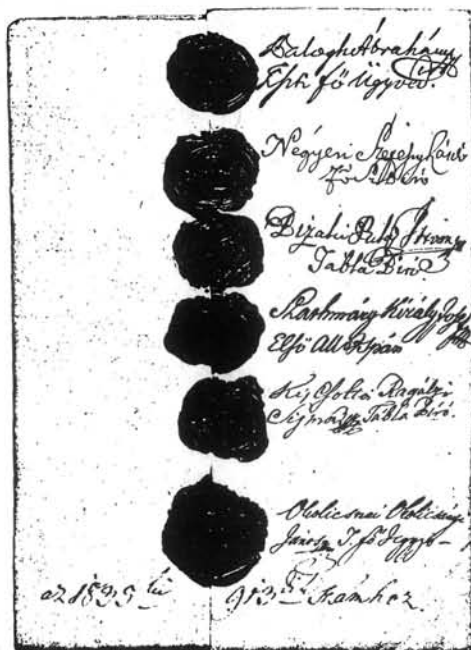

20. kép. Borsod vármegye pecsétnyomója (1639)

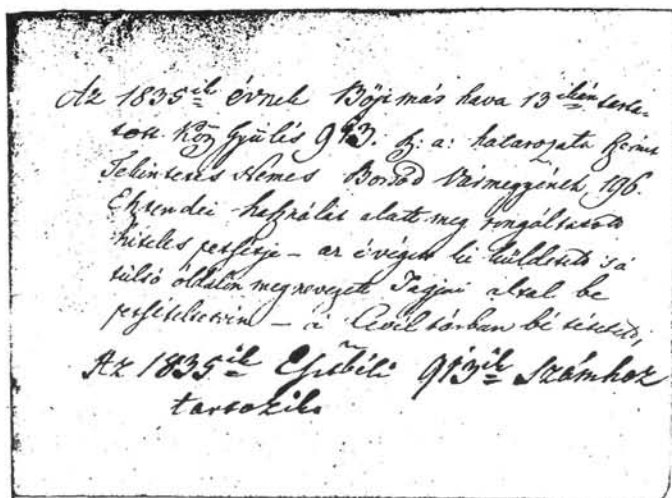
53. Hattyuffy D., 1891. 35. szerint vármegyei zászlók alatt vonult hadba a nemesség. Fejér vármegye zászlajának egyik oldalán a vm., másik oldalán az ország címere volt látható. A vármegyei zászlók egész sorozata került az idők folyamán a Magyar Nemzeti Múzeumba. (Jó néhány vármegyei zászlót őriznek a megyei múzeumok is.)

54. Nyáry A., 1886. 128. – Tagányi K., 1880. 24–25. címerleírása: „A pajzs mezejét zöld gyepeképezi, itt-ott tarkálló bokrokkal, melyet félig rézsut egy forrás – a Dombhát – hasít által. Balján egy ezüst farkas Romulus és Remust szoptatja, jobbról pedig egy fatörök mögött Mars isten páncélos alakja látható, jobbjaiban lándzsát, baljában ezüst pajzsot tartva s azon V. R. R. azaz Virtute Romana Rediviva, betűkkel. A háttérben zöld erdő van ábrázolva, mögötte meg az Erdélyt Moldvától elválasztó havas, melynek középső, felhőövezte csúcsán, a nap leáldozó sugaraitól megvilágítva, Nagy-Oláhország címeralakja, a csőrében ezüst keresztet tartó fekete sas áll.” Az „újjászületett római erény” feliratot a magyar forradalom és szabadságharc elleni fellépésükkel érdemelték ki a vidék lakói.

21. kép. Borsod vármegye 17. századi pecsétnyomóját őrző boríték pecsétekkel lezárt oldala

22. kép. Borsod vármegye 17. századi pecsétnyomóját őrző boríték frásos oldala

Borsod megye címere négyszögletes pajzson jelenik meg. Ennél a ténynél lényegesebb, hogy van rá példa, az oroszlán nem nyílt koronát tart a mancsában, hanem a Szent Koronát!⁵⁵

Kiss Lajos főszolgabíró pecsétjén a vármegye címere egészen sajátos címerképpel jelenik meg: csücsköstalpú pajzsan kardot tartó oroszlán, a pajzs fölött korona.⁵⁶

Tagányi katasztere (4. kép) Borsod címerét tárcsapajzban mutatja, a pajzs fölött koronával. Az 1911-es kataszter címerpajzsát viszont angyalalak tartja. Borovszky vármegyetörténete mellékleteként 1909-ben csücsköstalpú pajzsan ábrázolja az oroszlánt (23. kép), a pajzs fölött nincs korona, s hiányzik a címer-tartó angyal is. Tehát egy időben, ill. közel egy időben ugyanazon vármegye címerét különféleképpen ábrázolták.

Még érdekesebb, ha a vármegye legrégibb – ismert – pecsétnyomóját veszünk szemügyre (20. kép). Az 1639-es évszámot viselő ezüst pecsétnyomó 1981. szeptember 21-én került elő, a véletlen szerencse folytán. A vármegye fe-

55. Tihanyi E., 1978. 189. sz., 200. sz. (csücsköstalpú pajzsan az oroszlán mancsában a Szent Koronát tartja). Kőirat: BORSODMEGYE FOISPANI HIVATALA.

56. Uo. 211. sz.

23. kép. Borsod vármegye címere
(Borovszky, 1909. melléklete)

24. kép. Borsod-Abaúj-Zemplén
1990-ben tervezett
új címere (tervezte B. Balsai Jolán)

udális kori közgyűlési iratanyagát őrző raktár beázása miatt rohammunkaszerű mentőakció során a restaurálást irányító B. Balsai Jolán talált meg az 1835. évi iratok között egy kis borítékot (21–22. kép) a 913. sz. közgyűlési irathoz mellékelve. Benne volt a vármegye legrégebb, eddig ismert pecsétnyomója. A pecsétet természetesen sértetlenül hagyva vágta fel egyik rövidebb oldalán a borítékot, s került napfényre a ritka lelet.⁵⁷ Az irat szövege a következő:

„A Tekintetes Nemes Vármegyének a' mai alább írt napon költ kegyes határozása azt téven kötelességökbbe az alól írtak/na/k, hogy újabb hiteles petsétyin a N/e/m/e/s Vármegye Cziméret tökéletessen ki metztetvén, a' régibb hiteles petsétet, ne hogy azzal vissza élni lehessen reszelés által úgy jegyeztesse meg -- hogy a' Czimér ki metzése mind a' mellett meg ne rongáltasson; -- ennek folytában alázatosan jelentyük: hogy az újabb hiteles petséten szemlélhető Czimert jelenlétünkbe tökéletessen ki metztetvén; -- a' régibb hiteles petsétnek széleit, négy helyen úgy reszeltetük meg, hogy az által a' Czimér ki metzése meg nem tsonkítatott; ezután a' régi hiteles petsétet takarójával együtt, egy árkus papirosban be hajtogatván, mind belőlről úgy kívülről is le petsételvén -- petsétjeink után neveinket is fel írtuk; -- 's azt hogy azon papirosban a' Tekintetes Nemes Vármegye régi hiteles 's a' használat miatt meg rongáltatott petsétje legyen annak háttára fel jegyeztettük -- 's a' Levéltárban leendő tétel végett alázatosan iderekesztjük; Ezekután Felséges Koronás Királyunknak hódoló tiszteletünket ki jelentő 's nemzeti nyelven készült fel írásunkat -- ugyan olly körül írással ékeskedő hiteles petséttel meg erősítve útnak indítottuk; ugyan akkor Ország Gyűlési követ Urak/na/k szálló hivatalos Levelet, úgy szinte két rendbéli hiteles petsét

57. Vö. Észak-Magyarország 1981. szept. 27. 6. (A pecsétnyomó kör alakú, átmérője 3,5 cm-es, ezüstszelencében van. A szelencéről 17 cm hosszú, sodrott, kék-fehér színű selyemzsinór lóg le. Az ezüstszelence súlya 20 g, a pecsétnyomó 26 g.)

alatti kiadásokat ugyan akkor meg petsételvén e szerint új petsétünknek valóságos használata is el kezdődvén reánk bízott ezen foglalatosságunk rendéről tészük ezen alázatos tudósításunkat Miskóltzón Böjtmás hava 13^{ikán} 835 Eszt/endőben/

Első alispán Szatmáry Király József
Okolicsnai Okolicsány János
T. fő jegyző

Kis Csoltói Ragályi Sigmond
Tábla Bíró
Bizaki Puky István Tábla Bíró
Fő Sz. Bíró Szepessy László
Tiszti fő Ügyvéd Balogh Ábrahám”

(saját kezű aláírások)

A címerkép – csücsköstalpú pajzsban *kétfarkú* oroszlán, amelyik egyik mancsában nyitott koronát, a másikban mérleget tart. A pajzstartó egy angyal. Jól látszik a pecséten a reszelővel készült négy bemetszés. A pecsét fogantyúja letörött, a korong, amelyen a pecsét van, megrepedt, ezért kellett használatból kivonni a becses ereklyét. Klasszikus szép címerképe, összehatása olyan, hogy esetleges megújítása során nem célszerű rajta változtatni: egyszerű, megfelel a címertan szabályainak és esztétikus. Az 1909-es grafikus megfogalmazást (23. kép) a pajzstartó angyallal szükséges kiegészíteni.

Amikor a két világháború között ideiglenesen összevonták Borsodot Gömör vármegyével, ez a címeres pecséten úgy jelent meg, hogy egyszerűen egymás mellé helyezték a két álló címerpajzsot: Borsod oroszlánja csücsköstalpú pajzsban, pajzstartó: angyalalak; Gömör címerének sisakdíszje maradt a sas.⁵⁸

1987 után 1990-ben megtervezve ismét Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye címerét (a megalakuló önkormányzatnak szánva) annyit módosított a tervező B. Balsai Jolán az első változathoz képest, hogy a negyedelt címerpajzs fölé nem sas került pajzstartónak, hanem koronás sisakot helyezett rá (természetesen sisaktakaróval), s a sas alakja sisakdíszként jelent meg (24. kép). Meggondolandó lehet még az, hogy a legrégebb címeres pecsétnek megfelelően (20. kép) Borsod oroszlánját *kettősfarkúnak* ábrázoljuk.

A megyei címerek felújítása – a mai megyebeosztásnak megfelelően – nem kis feladat. Nyilvánvaló, hogy a régi címerábrázolások történetét alaposan fel kell deríteni, felkutatni a legősibb változatot, s azon akkor módosítani s annyit, amennyi feltétlenül szükséges, elsősorban címertani hibák, ill. a címerkép túlzott zsúfoltsága miatt. Nem kis gondosságot és körültekintést igényel a címerösszetételek kérdése (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg, vagy Komárom-Esztergom, Győr-Sopron-Moson esetében).⁵⁹ Kétséges, hogy Esztergom, Fejér és Tolna vármegye címerképei (6., 15. kép) – amelyek a klasszikus heraldika szabályainak nem felelnek meg –, egyáltalán felhasználhatók-e az új címer megtervezéséhez?⁶⁰

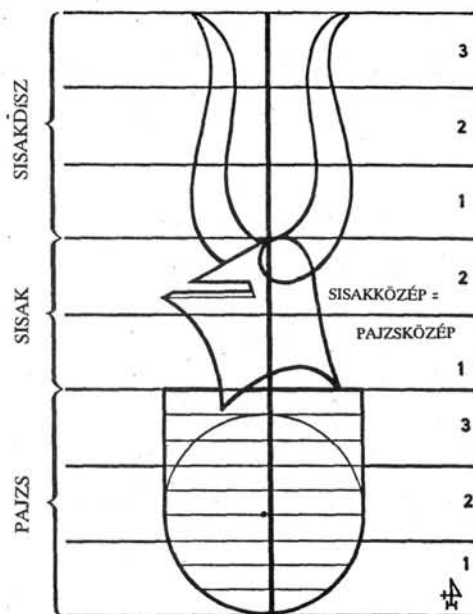
A régebbi címertani szakirodalom elméleti alapon is foglalkozott a városok és vármegyék címerével. A múlt század második felében az volt az általános vélemény, hogy a városi és megyei címereknél a pajzshoz kapcsolódó járulékok (sisak, sisakdísz, korona, sisaktakaró, pajzstartó) nem lényegesek, sőt a klasszikus heraldika szabályai

58. Tihanyi E., 1978. 229. sz. stb.

59. A címertervezés kérdésében máig megszívlelendő tanácsokat ad Sándor I., 1911. (Bár mintaként rajzolt címertervei nem egy esetben grafikailag nem szerencsések, nem túlságosan magas szintű rajzkészségről tanuskodnak.) Sándor I. egyértelműen állást foglalt amellett, hogy a régi ábrázolások heraldikai és grafikai hibáit a címerek megújításánál javítani kell. A régi címerképek szolgálai utánzását értelmetlennek tartja, – joggal.

60. Az 1911-es címerkataszter típushibája, hogy az ezüstpólyák árnyékoltak, a várak fehér alapon világosszürke kövekből állanak, színre szint alkalmaznak (pl. Bereg esetében), Nógrád fehér (ezüst) címerpajzsába fehér (ezüst) vitéz került. Békés hasított címerpajzsa jobb oldali mezejében álló oroszlán tartotta búzakarász „átlóg” a bal oldali mezőbe stb.

szerint eleve elhagyandók, mert csak természetes személyek címeréhez kapcsolódhatnak az előbbieik. Az „orthodox” heraldika hívei szigorúan ragaszkodtak ahhoz, hogy a címer megjelenése olyan legyen minden részletében, mintha azt a valóságban is viselné egy harcos. Az Archeológiai Bizottság nem javasolt a pajzshoz járulékat, mint mutatja ezt Szolnok-Doboka címerének példája (14. kép), amelyet e bizottság tervezett.⁶¹ Hattyuffy a bizottság állásfoglalása alapján a városi és vármegyei címerek tervezésénél a következő szempontokat vélte meghatározónak: „... valamely megye s város címere . . . úgy s akkor felel meg különösen céljának, ha kellő s szabályos berendezésén s ábráin kívül belső értelmi jelentőséggel bír, mert csak akkor válik azon város s megye akár történelmi, akár topographiai, akár természeti viszonyai, vagy mondanakörből vagy a rege világból való valami sajátosságát jelképezi vagy csak pusztán jelzi is az egyik vagy másik

25. kép. Címerszerkesztési arány

ábrája által. E hű jelképzésnél s jelzésnél fogva válik csak azzá, minek a jól felfogott czimerészlet szempontjából lennie kell . . .”⁶² Azaz a város és a megye címere legyen ún. beszélő címer. Való igaz, a régi címerek egy része ilyen. Azonban ezt az elvet kizárólagossá tenni aligha volt helyes. Márcsak azért is, mert a jellemzők változnak, a címer pedig lehetőleg maradjon állandó.⁶³

A címerek felújításánál alapvető kérdés a pajzs formája. E tekintetben többféle elképzelés lehetséges:

1. Ragaszkodás a legrégebb vagy éppenséggel a legutóbb használt pajzsformához. Megjegyezzük, a szolgálai ragaszkodás abban az esetben nem ajánlható, ha a pajzsalak túlcifrázott.
2. Az összes megyecímer egyetlen típusú, „központilag elfogadott” pajzsba erőltetése (lásd az említett, 1989-ben kiadott vármegyei térképcímer íven). Ilyen uniformizálás nem szerencsés, effajta monotonia idegen a magyar címeres gyakorlatról.
3. A klasszikus pajzsformák használata (háromszögű pajzs, hegyestalpú, kerekaltalpú, csücsköstalpú pajzs, a tárcsapajzsok egyszerűbb változatai). E tanulmány szerzője ez utóbbi megoldás mellett tör lándzsát.⁶⁴

61. Vö. Hattyuffy D., 1881. 56.

62. Uo. 64. (Hangsúlyozta a címerképek egyszerűségét: „minél egyszerűbb a címér, annál több.” uo. ih.)

63. Az ún. szocialista címerek afféle beszélőcímerek igyekeztek lenni. A vörös csillag az eszmét, a fogaskerék és egyéb jelképek az ipart reprezentálták. Egészében egy szomorú korszak torzszülöttjei voltak.

64. Lényegében ezt javasolta már Hattyuffy D., 1881. 73.

Ma már nincs értelme oly mereven ragaszkodni a klasszikus heraldika szabályaihoz, hogy a megyék pajzsához nem kapcsolódhatnak járulékok. Effajta ékítmények szebbé, mozgalmasabbá teszik a címert, anélkül, hogy túlságosan bonyolult lenne, ha maga a címerkép és az esetleges sisakdísz is egyszerű. A pajzsra – figyelembe véve egyes vármegyék hagyományait is, akár koronát, akár sisakot tehetünk, sisakdíszsel, vagy, ill. ezek mellett címertartókat is alkalmazhatunk. Bárczay Oszkár címertani tanácsait azonban mindezeknél feltétlenül szükséges betartani: a sisak-pajzs aránya kb. 2:3 legyen, ill. a pajzs nagysága azonos legyen a sisakdíszével (25. kép).⁶⁵ Az oromdísz helye a sisakon van, hibás azt sisaktalan koronára tenni. Hibás az oromdísz közvetlenül a pajzs fölé helyezni. Hiba a lebegő oromdísz is. A sisakra illeszthető korona; a pajzsra helyezett koronára azonban hiba sisakot tenni. A valóságos arányokra hivatkozva továbbá Bárczay azt is hangsúlyozta, hogy a pajzs legyen háromszor olyan széles, mint a ráhelyezett korona. Éppen ezért a magyar címer koronaábrázolását helytelennek tartotta.⁶⁶ Szerintünk ma már nincs értelme ilyen mereven ragaszkodni a valóság tényleges arányaihoz. A 20. század végének embere számára a címerpajzs már régen nem hadieszköz, hanem sajátos jelképhordozó, meghatározott szabályok szerint szerkesztett keret.

A vármegyei címerek megújításánál nem lehet számunkra közömbös, a meglévő címerek összehasonlítása, a jellegzetességek (azonosságok és különbségek) felderítése. Az 1911-es címerkataszter ábrái alapján egy – teljességre korántsem törekvő – ilyen áttekintést teszünk közzé a továbbiakban.⁶⁷

A vármegyei címerpajzsok alakja: A legtöbb tárcsapajzs (36), azaz a címereknek több mint a fele:

Arad	Jász-Nagykun-Szolnok	Szepes
Árva	Kolozs	Szilágy
Baranya	Komárom	Temes
Beszterce-Naszód	Maros-Torda	Torda-Aranyos
Békés	Máramaros	Torontál
Csík	Moson	Udvarhely
Csongrád	Nagy-Küküllő	Ugocsa
Esztergom	Nógrád	Vas
Fejér	Nyitra	Veszprém
Fogaras	Pozsony	Zala
Gömör-Kishont	Somogy	Zemplén
Hont	Szabolcs	Zólyom
Tojásdad alakú mindössze kilenc:		
Alsó-Fehér	Győr	Pest
Bács-Bodrog	Hajdú	Sopron
Bereg	Háromszék	Tolna
Négyszögletű hét:		
Bihar	Kis-Küküllő	Trencsén
Brassó	Krassó-Szörény	Túróc
Csanád		

65. Vö. *Hildebrandt, A. M.*, 1970. 108.

66. *Bárczay O.*, 1897. 193., 201., 258., 268.

67. *Hattyuffy D.*, 1881. 39–55. vállalkozott eddig egyedül erre, de nem teljességre törekvően. Ha figyelembe vesszük az egyes címerek nem jelentéktelen változásait is, természetesen a címerformák (pl. pajzsok, osztások) és címerképek közti arányok lényegesen megváltoznak.

Csücskóstalpú pajzsban ábrázoltak hat címet:

Abaúj-Torna	Liptó	Szeben
Bars	Szatmár	Ung

Barokk pajzsú három: Borsod, Heves, Hunyad.

Háromszögű, ill. kerekalpú pajzsú egy-egy: Szolnok-Doboka, ill. Sáros.

A címerpajzsoknak valamivel több mint a fele (32) osztatlan:

Alsó-Fehér	Fogaras	Nyitra
Árva	Gömör-Kishont	Pozsony
Baranya	Hajdú	Somogy
Bács-Bodrog	Háromszék	Sopron
Beszterce-Naszód	Heves	Szeben
Bihar	Hont	Szilágy
Borsod	Hunyad	Tolna
Brassó	Komárom	Trencsén
Csík	Liptó	Vas
Esztergom	Moson	Veszprém
Fejér	Nógrád	

Az osztott címerpajzsok közül mesteralakkal osztott: nyolc

Bars	Kis-Küküllő	Zala
Csanád	Pest	Zólyom
Győr	Szolnok-Doboka	

Vágott címerpajzs: hat

Abaúj-Torna	Máramaros	Torda-Aranyos
Csongrád	Sáros	Ung

Hasított címerpajzs mindössze három van: Beszterce-Naszód (a kettős címerből Besztercéé), Békés, Maros-Torda.

Negyedelt címerpajzs: nyolc

Bereg	Szabolcs	Udvarhely
Kolozs	Szepes	Ugocsa
Nagy-Küküllő	Szilágy	

Ezek közül a negyedelt pajzsra boglárpajzsot helyeztek Nagy-Küküllő, Szepes és Ugocsa esetében.

Kilenc részre osztott pajzs egyetlen akad: Szatmáré. A címerpajzsok színei közül a leggyakrabban előforduló szín a vörös (53), szorosan követi a kék (49) és a zöld (46), a fekete jóval ritkább (18). A természetes színek gyakoriságát nem rangsoroltuk. A fémek közül az ezüst gyakoribb (57), azaz hat kivétellel minden címerpajzson előfordul, az arany kevesebb (52).

Természetes színnel ábrázolták egyébként Beszterce-Naszód farkasát, Bereg szőlőjét, makkját, Bihar szőlőjét és halát, Heves szőlőjét, Hunyad tölgyágát, Kis-Küküllő szőlőjét, Kolozs, Nagy-Küküllő, Somogy szőlőjét, Komárom medvéjét, Maros-Torda és Szabolcs fáját, Szatmár és Ugocsa rákját, ill. utóbbi makkját is.

Tájképszerű a címerkép Beszterce-Naszód, Bihar, Csík, Fejér, Krassó-Szörény, Torda-Aranyos, Temes esetében.

A címerpajzsok csaknem negyedében találkozunk folyókat jelképező hullámos pólyával (15):

Arad (2)	Jász-Nagykun-Szolnok (3)	Szilágy (3)
Árva	Kis-Küküllő (2)	Szolnok-Doboka
Bars	Kolozs (2)	Torda-Aranyos (2)
Csongrád (3)	Máramaros (4)	Zemplén (4)
Győr (3)	Sáros (3)	Zólyom

A legjellegzetesebb címerképek a következők:

A címerek több mint egyharmadában látható hegy, halom (22):

Alsó-Fehér	Fejér	Szilágy
Árva	Gömör	Temes
Baranya	Krassó-Szörény	Torda-Aranyos
Bács-Bodrog	Moson	Trencsén
Beszterce-Naszód	Nógrád	Túróc
Bihar	Pozsony	Veszprém
Csík	Szepes	Zólyom
Csanád		

Ezek közül Bihar, Fejér, Krassó-Szörény és Torda-Aranyos hegyei tájképszerűen ábrázoltak.

Várat 11 címerben fedezhetünk fel:

Arad	Szatmár	Udvarhely
Baranya	Szeben	Vas
Gömör	Temes	Veszprém
Nagy-Küküllő	Torontál	

Az országcímer, ill. annak valamelyik eleme 9 címerben szerepel:

Beszterce-Naszód	Nógrád	Tolna
Fejér	Nyitra	Temes
Nagy-Küküllő	Szatmár	Csík

A Szent Korona 5 vármegye címerében kapott helyet: Tolna-Beszterce-Naszód-Fejér-Moson-Nyitra.

A nap hat címerben látható: Csík-Hajdú-Háromszék-Krassó-Szörény-Torontál-Udvarhely (azaz zömmel a székelyföldi címerekben, ami nem véletlen, hiszen a nap a székelység egyik ősi jelképe).

A hold nyolc címerben kapott helyet: Csík-Háromszék-Jász-Nagykun-Szolnok-Hont-Krassó-Szörény-Udvarhely-Veszprém-Pest-Pilis-Solt-Kiskun.

A csillag(ok) ugyanannyi címerben láthatók, mint a nap (6): Háromszék-Jász-Nagykun-Szolnok-Hont-Maros-Torda-Szolnok-Doboka-Veszprém.

Magyar vitézt találunk hat címerpajzson: Fogaras-Hajdú-Jász-Nagykun-Szolnok-Pest-Pilis-Solt-Kiskun-Szolnok-Doboka-Udvarhely. Temes címerénél a magyar vitéz címertartóként szerepel.

Páncélos vitézt fedezhetünk fel hét címerpajzson: Komárom-Maros-Torda-Nógrád-Nyitra-Sopron-Túróc-Udvarhely.

Egy-egy török, ill. kun vitézt találunk Fogaras, ill. Nyitra címerében, római harcost (Mars hadiistent) Beszterce-Naszód címerében. Török fej (kardra szúrva) látható Túróc címerében.

Bányász két címerben fordul elő: Krassó-Szörény és Máramaros címerében.

Kardot tartó kar (ami családi címereken oly gyakori) mindössze három megyecímeren fedezhető fel: Hajdú-Háromszék-Hont.

Kard egyedül Bars címerében fordul elő magában. Templomot Csík, Kolozs és Szolnok-Doboka címerében láthatunk.

Fa vagy annak része gyakori címerkép (16):

Arad	Krassó-Szörény	Szatmár
Árva	Liptó	Trencsén
Beszterce-Naszód	Maros-Torda	Ugocsa
Bereg	Máramaros	Veszprém
Csík	Szabolcs	Zólyom
Hunyad		

A mezőgazdasági termények közül a gyakoriságban a szőlő vezet (11):

Bereg	Kolozs	Szilágy
Bihar	Nagy-Küküllő	Ugocsa
Heves	Somogy	Zemplén
Kis-Küküllő	Szatmár	

Búzával hét vármegye címerében találkozunk: Békés–Bihar–Kolozs–Szabolcs–Szatmár–Szeben–Ung.

Az állatok között a hazánkban legnépszerűbb oroszlán fordul elő leggyakrabban (14), ebből egy-egy esetben sisakdíszként, ill. címertartóként.

Arad	Liptó	Szilágy
Árva (sisakdísz)	Moson	Temes
Békés	Nagyküküllő	Torontál (címertartó)
Borsod	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Ugocsa

Jász-Nagykun-Szolnok Szepes

Megközelíti gyakoriságban a sas (10):

Abaúj-Torna (címertartó)	Gömör (sisakdísz)	Somogy (sisakdísz)
Alsó-Fehér	Liptó (sisakdísz)	Torontál (címertartó)
Bars (sisakdísz)	Nagy-Küküllő	Beszterce-Naszód
Csongrád		

A sorban a hal következik (6): Bereg–Bihar–Szabolcs–Szatmár–Ugocsa–Zemplén. Medvét hatot találunk, ebből egyik címertartó: Árva–Bereg–Komárom–Szepes–Szeben (címertartó).

Szarvast öt címeren láthatunk: Pozsony–Trencsén–Szilágy–Szatmár.

Rák három címeren tűnik föl: Szatmár–Túróc–Ugocsa.

Griffet és galambot két-két címeren láthatunk: Abaúj-Torna–Szilágy, ill. griff Arad (címertartó) – Nagy-Küküllő.

Méhek láthatók Krassó-Szörény címerében.

A vármegyei címerek közül csak pajzsból áll a címereknek csaknem egyharmada (19):

Alsó-Fehér	Győr	Szabolcs
Baranya	Hunyad	Szolnok-Doboka
Bács-Bodrog	Máramaros	Tolna
Csanád	Moson	Vas
Csongrád	Sáros	Veszprém
Esztergom	Sopron	Zala
Fejér		

Csaknem a címerek felénél ékíti a címerpajzsot (vagy pajzsokat) ráhelyezett korona (26):

Arad	Nagy-Küküllő	Szepes
Bars	Kolozs	Szilágy
Beszterce-Naszód	Krassó-Szörény	Temes
Bihar	Maros-Torda	Torda-Aranyos
Csík	Nagy-Küküllő	Torontál
Fogaras	Nógrád	Túróc
Háromszék	Pozsony	Udvarhely
Heves	Szatmár	Zólyom
Jász-Nagykun-Szolnok Szeben		

Beszterce-Naszód két címerpajzsát a Szent Korona kötötte össze.

Sisak ékít 13 címerpajzsot:

Árva	Komárom	Trencsén
------	---------	----------

Bars	Liptó	Túróc
Gömör-Kishont	Nyitra	Ung
Hajdú	Somogy	Zemplén
Hont		
Sisakdíszat kevesebbet találunk, mint sisakot (11):		
Árva (oroszlán)	Hont (páncélos kar)	Trencsén (szarvas)
Bars (sas)	Komárom (páncélos)	Túróc (páncélos, páncélos kar, török fej, farkas)
		Zemplén (szőlő)
Gömör-Kishont (sas)	Liptó (sas)	
Hajdú (hajdú)	Somogy (sas)	

Címertartó 10 címer esetében szerepel:

Abaúj-Torna (sas)	Krassó-Szörény (ökör-medve)	Torontál
Borsod (angyal)	Szeben (oroszlán, medve)	(sas, oroszlán)
Hajdú (hajdúk)	Temes (vitézek)	Udvarhely
		(páncélos, puskás)
Kolozs (légiós)		Zólyom (angyalok)

Vázlatos áttekintésünkben arra törekedtünk, hogy a címertörténet és az élő címerhasználat közös feladatait próbáljuk érzékeltetni. Szeretnénk remélni, hogy a megújuló címerek közé nem keverednek majd torzszülöttek, elődeink szép hagyományait megőrizzük, azokat az alkotásokat viszont, amelyek javításra, sőt teljes átfőrdőmálásra szorulnak, bátran, új alapokon alkotjuk meg. Ahhoz, hogy a vármegyei címerek együttesét fejlődésükben is bemutatató – lehetőleg színes – album megjelenhessen, sok-sok kutatásra van szükség.⁶⁸

IRODALOM

Alapi Gy.–Dongó Gy. G. et. al., 1911.

1911. Magyarország Címeres Könyve. (Liber armorum Hungariae.) Budapest

Áldásy A.,

1923. Címertan. A magyar történettudomány kézikönyve II. 6. Budapest

Balsai J.–Csorba Cs.,

1990. Régi és új címerek megyénkben. Széphalom 3. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely

Bárczay O.,

1897. A heraldika kézikönyve. Budapest

Bertényi I.,

1983. Kis magyar címertan. Gondolat zsebkönyvek. Budapest

Bodor A.–Gazda I.,

1984. Magyarország honismereti irodalma 1527–1944. Tudománvtár. Budapest

Borsa I.,

1984. Somogy vármegye címere és pecsétje 1498. Kaposvár

Borovszky S.,

1896. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest

1898. Vas vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest

1899. Nyitra vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest

68. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban az utóbbi években címertervező- és rajzoló-műhely alakult ki B. Balsai Jolán vezetésével, szoros együttműködésben a levéltárosok kutatóival.

1900. Szabolcs vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1901. Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1905. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1906. Hont vármegye és Selmecebánya. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1907. Komárom vármegye és Komárom. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1908. Esztergom vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1909. Bács-Bodrog vármegye. I–II. köt. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1909a. Borsod vármegye története. I. Budapest
 1911. Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1912. Torontál vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
 1914. Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest
- Csikvári A.*,
 1940. Zemplén vármegye. Vármegyei Szociográfiák. Budapest
- Csorba Cs.* (szerk.)
 1987. Borsod-Abaúj-Zemplén a történelemben. h. n. (Miskolc)
- Eckhart F.*,
 1946. Magyar alkotmány és jogtörténet. Budapest
- Hattyuffy D.*,
 1881. A hazai vármegyek és városok címerei. Kny. Erdélyi múzeum. Kolozsvár.
- Hildebrandt A. M.*,
 1970. Wappenfibel. Handbuch der Heraldik. 16. verb. u. erw. Auflage. Neustadt an der Aisch
- Illéssy J.–Pettkó B.*,
 1895. A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, címér, előnév és honosság adományozásoknak, 1527–1867. Budapest
- Karácsonyi J.*,
 1896. Békés vármegye története. I. köt. Gyula
- Károly J.*,
 1896. Fejér vármegye története. I. köt. Székesfehérvár
- Kohajda L.*,
 1973. Heves vármegye pecsétje és címere. Archivum. A Heves Megyei Levéltár Közleményei 1. Eger
- Nyakas M.*,
 1989. A hajdúvárosok címerei. Csokonai Kalendárium 1990. Debrecen
- Nyári A.*,
 1886. A heraldika vezérfonala. Budapest
- Nyulásziné Straub É.*,
 1981. A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke. Forrástudományi segédletek 2. Budapest
 1987. Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Budapest
- Pallas.*,
 1893–1897. A Pallas Nagy Lexikona. 1–16. köt. Budapest
- Szell S.*,
 1941. Városaink neve, címere és lobogója. Történeti és heraldikai tanulmány. Budapest
- Tagányi K.*,
 1880. Magyarország címertára. Kiadja: Altenburger G. és Rumbold B. Budapest
- Sándor I.*,
 1911. Czímerhasználat. Kolozsvár
- Tihanyi E.*,
 1978. Kapitalizmus kori pecsétnyomók a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban. Borsodi Levéltári Füzetek 11. Miskolc
- Várady F.*,
 1896. Baranya múltja és jelene. I. köt. Pécs

VON BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN

Bisherigen heraldischen Forschungen zufolge besaßen nur die Komitate Hunyad, Somogy und Sáros eine Petschaft mit Wappen. Allein vom Komitat Somogy ist eine Urkunde zur Verleihung eines Wappens erhalten geblieben. Diese stammt vom Jahre 1498. Auf diese Urkunde berief man sich auf der Landesversammlung von 1550 (62. Gesetzesartikel), als ausgesprochen wurde, jedes Komitat solle sich – so wie Somogy – eine Petschaft mit Wappen anfertigen lassen, damit alle Schriftstücke stempeln und sie sorgfältig bewahren. Da in einem Satz der Somogyer Urkunde über die Stiftung wie über etwas, das „ganz nach den Sitten und Gebräuchen der anderen Städte und Komitate, die in unserm Land ein Wappen tragen“, benutzt werden soll, lässt sich darauf schliessen, dass eben diese Urkunde nicht den Anfang eines Prozesses darstellt, sondern vielmehr die Ouvertüre für eine Regelung unter den Wappenträgern, die sich ein Komitatswappen aus eigenen Stücken zugelegt hatten. Es muss sich hier also ähnlich verhalten haben wie bei den Familienwappen: Die wirklich alteingesessenen ungarischen Familien verfügen niemals über eine Verleihungsurkunde ihres Wappens, da sie ihr Wappen schon dann trugen, als von derlei Urkunden noch gar nicht die Rede war.

Aufgrund des Wappenbildes sowie weiterer Überlegungen müssen die Wappen der Komitate Abaúj, Torna, Borsod, Gömör und mancher anderer aus der Zeit vor 1526 stammen.

Die Komitate, die den Türken gefrönt hatten, erhielten nach 1550 lange Zeit kein Wappen, sondern erst Ende des 17. Jahrhunderts wieder, nach der Befreiung. Zu Beginn des 18. Jahrhunderts, vor allem unter der Herrschaft von Königin Maria Theresia, nahm die Zahl von Wappenverleihungen für Komitate zu. In den dreissiger und vierziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts wurden die Wappen der Komitate erneuert, da die lateinische Inschrift durch eine ungarische abgelöst wurde. Aus dieser Serie gibt es in dem Archiv zu Sátoraljaújhely eine Urkunde zur Bekräftigung des Wappens von Zemplén aus dem Jahre 1837.

In Verbindung mit den Umgestaltungen in der Verwaltung und der Organisation von rund zwei Dutzend neuer Komitate, entstanden teilweise 1876 auch neue Wappen. In den Jahren 1880 und 1911 wurden zusammenfassende Wappen-Kataster (letzteres sogar farbig) zusammengestellt. Auf unserer Abbildung stellen wir die Komitatswappen aus dem Kataster von 1880 vor. Die einzige grössere Zusammenfassung über die Wappen der Komitate erschien 1881 (D. Hattyuffy).

Im Laufe der Zeiten haben sich viele Varianten von Wappen und Petschaften mit Wappen herausgebildet. In Werken, die um die Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert herausgegeben wurden, sind die Wappen von 63 Komitaten aus der Zeit vor 1918 dargestellt. Eine grosse Aufgabe der Forschung besteht heute darin, die Varianten aufzudecken, zu sammeln und Schlüsse aus ihnen zu ziehen. Die vorliegende Studie möchte auf eben diese Arbeit aufmerksam machen.

Jetzt, wo die Komitate sich erneuern und Selbstverwaltungsgesetze geschaffen werden, eröffnet sich auch die Möglichkeit, die alten Wappen der Komitate zu erneuern. Natürlich sollte hierbei stets das alte Wappenbild als Grundlage dienen, dennoch sollten aber Fehler und Mängel aufgrund heraldischer und grafischer Gesichtspunkte beseitigt werden. Das neue Wappen für Borsod-Abaúj-Zemplén wurde zuerst 1987 und dann 1990 entworfen (Jolán B. Balsai): in einem Wappenschild sind die des heutigen Komitat bildenden vier einstigen Komitate Borsod, Abaúj, Torna, Gömör und Zemplén vereinigt. In beiden Varianten schwebt über dem Helm ein Adler, das Symbol von Abaúj. Auf dem Stempel des Komitats, welcher aus dem Jahre 1639 stammt, ist ein

doppelschwänziger Löwe zu erkennen. Es wäre zweckmässig, auch dies bei einem Neuentwurf zu beachten.

Anstatt der barocken und Rokoko-Wappenschilder mit all ihren Überladungen, sollte man sich bei den Entwürfen für neue Wappen auf die alten klassischen Schildformen besinnen.

Csaba Csorba